

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَالَّذِي جَعَلَ مِنَ
النَّارِ سَمُومًا وَالَّذِي
جَعَلَ مِنَ الْحَدِيدِ
سَلَامًا وَالَّذِي جَعَلَ
لِلنَّجْمِ كَيْدًا وَالَّذِي
جَعَلَ لِلْجَبَلِ عِزًّا
وَالَّذِي جَعَلَ لِلْجَبَلِ
عِزًّا وَالَّذِي جَعَلَ
لِلْجَبَلِ عِزًّا وَالَّذِي
جَعَلَ لِلْجَبَلِ عِزًّا

دانشگاه لرستان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

فراخوانی شخصیت های تاریخی در شعر نزار قبانی

نگارش:

معصومه نادری

استاد راهنما:

دکتر کبری خسروی

استاد مشاور:

دکتر حسین چراغی وش

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته زبان و ادبیات عرب

سال تحصیلی ۹۱-۱۳۹۰

همه امتیازات این پایان نامه به دانشگاه لرستان تعلق دارد. در صورت استفاده از تمام یا بخشی از مطالب در مجلات، کنفرانس ها یا سخنرانی ها، باید نام دانشگاه لرستان، استاد راهنما و نام دانشجو با ذکر مأخذ و ضمن کسب مجوز از دفتر تحصیلات تکمیلی دانشگاه ثبت شود. در غیر این صورت مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

مناجات

ای خداوند

به علمای ما مسئولیت

و به عوام ما علم

و به مومنان ما روشنایی

و به روشنفکران ما ایمان

و به متعصبین ما فهم

و به فهمیدگان ما تعصب

و به زنان ما شعور

و به مردان ما شرف

و به پیران ما آگاهی

و به جوانان ما اصالت

و به اساتید ما عقیده

و به دانشجویان ما نیز عقیده

و به خفتگان ما بیداری

و به دینداران ما دین

و به نویسندگان ما تعهد

و به هنرمندان ما درد

و به شاعران ما شعور

و به محققان ما هدف

و به نومیدان ما امید

و به ضعیفان ما نیرو

و به محافظه کاران ما گستاخی

و به نشستگان ما قیام

و به راکدان ما تکان

و به مردگان ما حیات

و به کوران ما نگاه

و به خاموشان ما فریاد

و به مسلمانان ما قرآن

و به شیعیان ما علی (ع)

و به فرقه های ما وحدت

و به حسودان ما شفا

و به خودبینان ما انصاف

و به فحاشان ما ادب

و به مجاهدان ما صبر

و به مردم ما خودآگاهی

به همه ملت ما همت، تصمیم و استعداد فداکاری

و شایستگی نجات و عزت

بیخس.

تقدیم به:

بابا و دایِ زحمت کشم که حضورشان طراوت

لحظه های زندگیم است....

تقدیر و سپاس

خدای بزرگ را بسیار سپاسگزارم که توفیق ویژه اش را نصیب این بنده ساخت تا به رغم بضاعت ناچیز، این پژوهش را به اتمام برسانم. امیدوارم لطف حق بیش از پیش شامل این قلم شده و با عنایت خاص خود، ضعف ها و کمبودهای علمی و عملی نویسنده را در اثر گذاری نوشته اش دخالت ندهد.

همچنین بر خود لازم می دانم از همه ی عزیزانی که در به انجام رسیدن این اثر مرا یاری رساندند صمیمانه سپاسگزاری کرده، از خدای کریم پاداشی در خور کرم خویش برای آنان مسئلت نمایم. به ویژه از پدر و مادر عزیزم، دو فرشته ای که وجودشان آرام بخش لحظه های تلخ و شیرین زندگیم می باشد و از سارای عزیزم که از نقطه ی آغاز تا پایان این پایان نامه همراه و مشوقم بود و با مطالعه پیایی نوشته هایم و تذکر نکاتی بسیار سودمند بر غنای این اثر افزود، از صمیم قلب تشکر می نمایم و دیگر عزیزان خانواده که آن قدر موجب دلگرمی ام بودند که من به لطف حق تعالی در این مسیر کوچکترین مانعی برای نرسیدن و یا دیر رسیدن به هدفم را احساس نکردم و به لطف و مهرشان این شد که هست... و من از ته قلب تقدیر می کنم و کودک و ارانه بر دستشان بوسه می زنم و همواره خود را و امدار دعای معصومانه کودکان خانواده می دانم.

همچنین از استاد راهنمای عزیزم خانم دکتر خسروی، که نه تنها با تشویق ها و پی گیری های متواضعانه و دلسوزانه ی خود این بنده را بر انجام این کار مصمم تر کردند، بلکه پس از پایان کار نیز با مطالعه ی دقیق این پایان نامه، نکات دقیقی را یادآور شدند و این قلم را مرهون هدایت های علمی خود ساختند و نیز از استاد مشاور محترم آقای دکتر چراغی وش که در تحقق این کار، تلاش نمودند، صمیمانه سپاسگزارم. از آقای دکتر میرزایی الحسینی که در مقامی فرلتر از استادی دلسوز، این حقیر را در تهیه منابع یاری نمودند و لطف خویش را با در اختیار گذاشتن پایان نامه دوره کارشناسی ارشدشان، تکمیل نمودند، بسیار سپاسگزارم، و هم چنین از دیگر اساتید بزرگوار و دلسوز گروه زبان و ادبیات عرب آقایان دکتر نظری، دکتر گودرزی، دکتر مرادیان و... که

در دوره ی کارشناسی و کارشناسی ارشد همواره راهنما و مشوق من برای ادامه ی این راه بوده اند خالصانه تشکر می نمایم و به یقین اگر مساعدت و تلاش های این بزرگواران نمی بود هرگز خود را قادر به ادامه این راه نمی دیدم. و در کنار این بزرگان، از آقای مرادی کارشناس سابق گروه که در مقامی فراتر از سیمت کاریشان و به عنوان یک دوست و برادر همواره به این جانب چشم و دیده ی محبت داشتند سپاسگزاری می نمایم و توفیق روز افزون این عزیزان را از خدای سبحان مسئلت دارم.

بزرگی می فرماید: اگر یک دوست جزئی از خاطرات خوب زندگیت شد، برای بودنش از او تشکر کن. من هم در اینجا لازم می دانم از همه ی دوستانم به خاطر بودنشان تشکر نمایم.

معصومه نادری

دی ماه ۱۳۹۰

چکیده:

هنر فراخوانی شخصیت های گذشته از جمله مسائل مهمی است که مورد توجه شاعران معاصر عربی بوده و بازتاب بسیاری در آثارشان داشته است. این هنر، در غنای زبان شعری و شکوفایی و باروری آن و نیز بیان غرضهای مورد نظر به بهترین نحو جلوه گر شده شاعر از طریق آن از حالت گزارشی و خطابه گری شعر کاسته و با به کارگیری شخصیت‌های بنام گذشته جلوه های تازه ای به آن می افزاید. نزار قبانی از جمله شاعرانی است که در جای جای آثارش از این هنر بهره برده و سعی داشته اهداف خود را از این رهگذر بیان داشته و تجربه های نوین شعری اش را به تصویر بکشد. به نظر می رسد آنچه وی را به این امر وا می دارد، جدای از توجه به آثار گذشتگان، علل متفاوت دیگری چون مسائل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، هنری و ملی می تواند داشته باشد. وی از میان شخصیت های تاریخی خود آنانی را بر می گزیند که با ماهیت افکار، قضایا و دردهای او هماهنگ و سازگار باشد؛ لذا ماهیت حیات تاریخی عرب ها در دهه های اخیر، شکست ها، ناکامی ها، استعمار و سلطه ی قدرتمندان ستم پیشه، همگی در چگونگی استمداد شاعران معاصر عرب از شخصیت های دینی، مردمی، ادبی و سیاسی نمود می یابد. در این میان شخصیت هایی چون حضرت محمد (ص)، امام حسین (ع)، حضرت مسیح (ع)، شهریار، شهرزاد، لیلی و مجنون، صلاح الدین ایوبی، فرعون، هولاکو، متنبی، ابوالعلاء معری و ... که هر کدام به نوبه ی خود بیانگر نوعی از جلوه های متفاوت دوره ی گذشته اسلام و عرب هستند، سهم بیشتری را در مقایسه با دیگران به خود اختصاص می دهند. آنچه در بالا آمد و بسیاری از دلایل ناگفته ی دیگر که در متن پایان نامه به آنها اشاره خواهد شد، ما را بر آن داشت تا به این موضوع -فراخوانی شخصیت های تاریخی در شعر نزار قبانی- پرداخته و ابعاد مختلف آنرا مورد تحلیل و بررسی قرار دهیم.

کلمات کلیدی: فراخوانی، شخصیت های تاریخی، شعر نزار قبانی

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
.....	چکیده
۱.....	کلیات تحقیق
۲.....	۱- بیان مسئله
۳.....	۲- سؤالات تحقیق
۳.....	۱-۲- سؤال اصلی
۳.....	۲-۲- سؤال فرعی
۳.....	۳- فرضیات تحقیق
۳.....	فرضیه اصلی
۳.....	فرضیه فرعی
۳.....	۴- پیشینه موضوع
۴.....	۵- ضرورت ها و اهداف تحقیق
۵.....	۶- روش تحقیق و روش تجزیه و تحلیل داده ها

- ۷- روش و ابزار گردآوری اطلاعات ۵
- مقدمه ۶
- آشنایی با شاعر و موضوع ۱۵
- ۱- درنگی بر زندگی شاعر ۱۶
- ۲- مفهوم شناسی "فراخوانی شخصیت های تاریخی" ۲۳
- ۱-۲- عوامل و انگیزه های به کارگیری میراث در شعر معاصر عربی ۲۶
- ۲-۱-۱- عوامل واقعی ۲۷
- ۲-۱-۲- عوامل فنی و هنری ۲۷
- ۲-۱-۳- حرکت فرهنگی ۲۷
- ۲-۲- انواع نقاب ۲۸
- ۳-۲- تعریف مفاهیم شبیه به موضوع ۲۸
- ۲-۳-۱- رمز (نماد) ۲۹
- ۲-۳-۲- انواع نماد ۳۱
- بخش اول: فراخوانی شخصیت های دینی در شعر نزار قبانی ۳۴
- درآمدی بر فصل ۳۵
- ۱- حضرت محمد (ص) ۳۶

- ۲- امام علی (ع) ۴۰
- ۳- امام حسین (ع) ۴۱
- ۴- حضرت مسیح (ع) ۴۹
- ۵- حضرت مریم (س) ۶۷
- ۶- حضرت یوسف (ع) ۶۸
- ۷- حضرت موسی (ع) ۷۱
- ۸- حضرت سلیمان (ع) ۷۲
- ۹- حضرت ایوب (ع) ۷۵
- ۱۰- اصحاب کهف ۷۸
- بخش دوم: فراخوانی شخصیت های مردمی در شعر نزار قبانی ۸۱
- درآمدی بر فصل ۸۲
- ۱- هزار و یک شب ۸۳
- ۱-۱- شهرزاد ۸۴
- ۲-۱- شهریار ۸۸
- ۳-۱- سندباد ۱۰۰
- ۲- لیلی و مجنون ۱۰۳

- ۳- عروة بن الورد ۱۱۳
- ۴- عنترة بن شداد ۱۲۰
- بخش سوم: فراخوانی شخصیت های ادبی در شعر نزار قبانی ۱۳۵
- درآمدی بر فصل ۱۳۶
- ۱- متنبی ۱۳۷
- ۲- ابوالعلاء المعری ۱۴۳
- ۳- خنساء ۱۴۵
- ۴- ابوتمام ۱۴۷
- ۵- جریر و فرزدق ۱۵۰
- بخش چهارم: فراخوانی شخصیت های سیاسی در شعر نزار قبانی ۱۵۳
- ۱- صلاح الدین ایوبی ۱۵۴
- ۲- حجاج ثقفی ۱۶۲
- ۳- هولاکو ۱۶۶
- ۴- عمروعاص ۱۷۱
- ۵- معاویة بن ابوسفیان ۱۷۳
- ۶- فرعون ۱۷۷

نتیجه ۱۷۹

منابع و مأخذ ۱۸۴

کلیات تحقیق

۱- بیان مسأله:

شاعر معاصر عرب که همچون یک انسان سیاسی و اجتماعی می نویسد از مرحله ی تجربه ی رمانتیسیم گذشته است و به همین مناسبت از صراحت و خطاب مستقیم می پذیرد و در عین حال می کوشد که دیدگاه شخصی خود و موقعیت فردی خویش را از رهگذر استخدام عناصر روایی در شعر ثبت کند. بهترین شعرهای معاصر عرب شعرهایی است که پیام فلسفی و اخلاقی یا اجتماعی و سیاسی خود را مستقیماً بیان نمی کند بلکه با کمک هنرمندانه از تصاویر شعری این کار را انجام می دهد و چه بسیار موارد است که شاعر پیوند خود را با توده ی خوانندگان از رهگذر اشاره به اسطوره های اجتماعی و شخصیت های تاریخی، مذهبی و ادبی تصویر می کند و این کار در شعر معاصر عرب یک پدیده ی تازه و شگفت است و چنین هنری در ادبیات "فراخوانی شخصیت ها" نام گرفته است، که مورد توجه شاعران معاصر عربی بوده و بازتاب بسیاری در آثارشان داشته است. شاعر، شخصیتی تاریخی را مطرح می کند و پشت آن پنهان می شود تا دیدگاه مورد نظر خود را بیان نماید یا کاستی های عصر جدید را از خلال آن مورد انتقاد قرار دهد، از این رهگذر می توان احساس کلافگی و بیزاری از تاریخ واقعی را بیان کرد.

"نزار قبانی" پر نفوذترین شاعر عرب در عصر جدید است و هیچ شاعر سنتی و نوپردازی به اندازه ی وی در میان عموم دوست داران شعر نفوذ نداشته و ندارد، تصاویر شعری او در همان اولین برخورد قابل فهم اند یعنی تصویر در شعرهایش بیشتر روابط ملموس اشیاست. نزار شاعرانی همچون "لورکا" و "بایرون" را سرمشق خود قرار می دهد که عشق و انقلاب را در شعر خود جای داده اند. (شفیعی

کدکنی، ۱۳۸۰: ۱۱۳-۱۲۱)

وی در جای جای آثارش از فراخوانی شخصیت‌ها بهره برده و از رهگذر این فراخوانی به بیان اندیشه و رؤیاهایش می‌پردازد. یعنی فراخوانی، یک ادات بیان است و شاعر، در پی آن است تا از این رهگذر بتواند اهداف خود را بیان دارد. آنچه وی را به این امر و او می‌دارد جدای از توجه به آثار گذشتگان، علل متفاوت دیگری چون مسائل سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، هنری و علمی می‌تواند داشته باشد و این فراخوانی می‌تواند با هدف بیداری و پرورش حس قومی و ملی باشد.

۲- سوالات تحقیق: (شامل سوال اصلی و سوالات فرعی)

۱-۲- سوال اصلی:

۱- نزار قبانی در فراخوانی شخصیت‌ها، بیشتر به چه شخصیت‌هایی توجه دارد؟

۲-۲- سوال فرعی:

۱- نزار قبانی با چه هدفی شخصیت‌های تاریخی را در شعرش فرا می‌خواند؟

۳- فرضیات تحقیق: (فرضیه اصلی و فرضیات جنبی یا جانشینی)

فرضیه اصلی: نزار قبانی در فراخوانی شخصیت‌ها بیشتر به شخصیت‌های تاریخی، ادبی، مذهبی، حماسی و سیاسی از فرهنگ عرب توجه دارد.

فرضیه فرعی: هدف نزار قبانی از این فراخوانی، بیداری و تربیت حس قومی و وطنی است.

۴- پیشینه موضوع و سوابق مربوط: (بیان مختصر تحقیق، نتایج به دست آمده و نظرات علمی)

رایج موجود در باره موضوع رساله)

در زمینه فراخوانی شخصیت‌ها در شعر تاکنون مقالات و تحقیقات بسیاری نگاشته شده، از جمله:

۱- عبدالله بن خلیفة بن دخیل السویکت: استدعاء الشخصیات التراثیة فی الشعر السعودی(من

عام ۱۳۵۱-۱۴۲۶هـ)، کلیة اللغة العربیة بالرياض، جامعة الامام محمد بت سعود الاسلامیة، ۲۰۰۹

www.ruowaa.com

۲- قدیسی، حلما: اثر التراث فی شعر امل دنقل

<http://www.diwanalarab.com/spip.php>

۳- گلی، حسین: استدعاء التراث الادبی فی الشعر العربی المعاصر، دانشگاه تهران، پایان نامه، استاد

راهنما: دکتر شهریار نیاززی ۱۳۸۷

۴- الهذلی، ابو عبدالله: استدعاء الشخصیات التاریخیة و رؤیة الشاعر، مکه

www.alfaseeh.com/vb/showthread.php?35485

در زمینه فراخوانی شخصیت ها در شعر نزار قبانی، مقاله " استدعاء الشخصیات التراثیة فی شعر نزار

قبانی " بقلم د. خالد یسیر در سایت awu-dam-org.htm و مقاله "استلھام التراث فی شعر نزار

قبانی " بقلم د. عبدالمجید زراقت در سایت www.bosra-ch.com نوشته شده، اما در این زمینه تا

کنون هیچ کار گسترده ای به صورت کتاب یا پایان نامه صورت نگرفته است.

۵- ضرورت ها و اهداف تحقیق:

با توجه به خصوصیات اجتماعی و نیازهای قرن می بینیم که بعضی از شاعران این نسل معتقدند که

نمی توانند با زبان خود آنچه را که در این روزگار احساس می کنند بازگو کنند و همین وسعت قلمرو

نیازها او را به جستجوی ابزاری می کشاند تا زبان او شود، به همین دلیل شخصیت های گذشته را در

شعرش فرا می خواند و با ذکر اسم آن ها به بیان هدفش می پردازد، نمونه های فراوانی از فراخوانی

شخصیت ها در ادبیات امروز می بینیم، از جمله در شعر نزار و از آنجا که تا کنون هیچ کار مستقلی در

باب « فراخوانی شخصیت ها در شعر نزار قبانی » صورت نگرفته، محرک پژوهش ما در این مجال شد.

۶- روش تحقیق و روش تجزیه و تحلیل داده ها و اطلاعات: سازماندهی پیشنهادی تحقیق:

توصیفی - تحلیلی

۷- روش و ابزار گرد آوری اطلاعات: (میدانی، کتابخانه ای،...) و (پرسش نامه، مصاحبه، مشاهده،

آزمون، فیش و ....)

کتابخانه ای